

Розділ II.

Державні стандарти загальної середньої освіти (1991–2017) як інструмент збереження єдиного освітнього простору України

Оглядова стаття

У розділі представлено два покоління державних стандартів для початкової та базової і повної середньої освіти, затверджених Кабінетом Міністрів України та реалізованих у практичній площині.

Питання стандартизації як стратегічне завдання реформування змісту освіти в незалежній Україні вперше окреслено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993). Проте його розв’язання відбувалося повільно. Розроблення державних стандартів загальноосвітньої підготовки учнів активізувалося з прийняттям у 1996 р. нового Закону України «Про освіту». Цього року колегією Міністерства освіти України затверджено Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти, у якій визначалися суть і структура стандарту. Керували процесом розроблення державних стандартів від Міністерства освіти України О. Я. Савченко, від АПН України – С. У. Гончаренко, від НАН України – П. П. Толочко, від Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України – О. І. Ляшенко¹.

У 1997 р. проекти державних стандартів для початкової та загальної середньої освіти презентовані педагогічній громадськості на сторінках газети «Освіта України» та журналу «Початкова школа». Ці документи представлено у розділі.

*Проект державного стандарту для початкової школи*², розроблений творчою групою вчених АПН України та її наукових установ під керівництвом дійсного члена АПН України М. С. Вашуленка, містить проекти стандартів з таких освітніх галузей: *українська мова (як мова навчання)* (М. С. Вашуленко), *українська мова як державна* (О. Н. Хорошковська, К. З. Повхан), *словесність* (В. О. Мартиненко), *суспільствознавство* (Р. А. Арцішевський, Н. М. Бібік), *математика* (Л. П. Кочина, Н. П. Листопад, Г. М. Литвиненко), *природознавство* (С. У. Гончаренко, Л. С. Ващенко, Н. С. Коваль), *технологія* (В. П. Тищенко).

¹ Березівська Л. Д. Реформування змісту загальної середньої освіти в незалежній Україні в напрямі національної самоідентифікації (1991–2002 роки): історикоджерелознавчий аспект. *Інновац. педагогіка*. 2021. Вип. 33, т. 2. С. 12. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.1>.

URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/33/part_2/3.pdf (дата звернення: 13.10.2021).

² Державні освітні стандарти (початкова школа) (проект). *Освіта України*. 1997. № 18/19. С. 8–9; № 20. С. 5–7; № 21. С. 6.

*Проект державного стандарту загальної середньої освіти*³, підготовлений вченими НАН України, АПН України спільно з науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти, містить *проект з освітньої галузі «Суспільствознавство»* (С. В. Кульчицький (керівник), Р. А. Арцішевський, Н. М. Бібік, О. П. Крижанівський, Т. В. Ладиченко, О. В. Малій, В. М. Позняков, В. А. Рижко, І. Б. Усенко) та *альтернативний проект стандарту з навчального предмета «Історія»* (О. І. Пометун, Л. М. Калініна).

Зазначимо, що на певний час робота над стандартами призупинилася у зв'язку з підготовкою Закону України «Про загальну середню освіту». Після його ухвалення (1999) розпочався новий етап у розробленні державних стандартів, оскільки у Законі з'явилися принципові положення, що вимагали внесення суттєвих змін до Концепції стандарту⁴. Державні стандарти початкової та базової і повної середньої освіти ухвалені та імплементувалися вже на початку ХХІ ст. Ці документи у скороченому вигляді представлено в розділі. Коротко характеризуємо їх.

Перше покоління державного стандарту для початкової школи затверджено постановою Кабінету Міністрів України у 2000 р. та з 2001/02 н. р. упроваджено в шкільну практику. *Державний стандарт початкової загальної освіти*⁵ розроблено відповідно до можливостей дітей молодшого шкільного віку та спрямовано на їхній усебічний розвиток і виховання, формування у них мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, бажання і уміння вчитися. Основним компонентом стандарту став Базовий навчальний план початкової школи, що містив інваріантну та варіативну частини. Окрім того, у стандарті визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи з шести освітніх галузей: мови і література, математика, здоров'я і фізична культура, технології, людина і світ та мистецтво.

У зв'язку із завершенням у 2004/05 н. р. переходу початкової школи на новий зміст і термін навчання, а також запровадженням у 2004 р. Державного стандарту базової і повної середньої освіти, колегією Міністерства освіти і науки України у 2005 р. затверджено зміни до *Державного стандарту початкової загальної освіти*⁶. В оновленому документі увідповіднено назви, структури освітніх галузей та їх змістових ліній Державному стандарту базової і повної

³ Державний стандарт загальної середньої освіти (проект). *Освіта України*. 1997. № 22. С. 6–8 ; № 23. С. 6–8 ; № 24. С. 6–8.

⁴ Савченко О. Я. 1999. Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 4. С. 12.

⁵ Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 28–54.

⁶ Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання : рішення колегії МОН України № 10/1-2 від 20.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v10_1290-05#Text (дата звернення: 13.10.2021).

середньої освіти; усунено дублювання вимог, надмірну конкретизацію у змісті освітніх галузей тощо⁷.

Друге покоління державного стандарту для початкової школи побачило світ у 2011 р. На відміну від попереднього, новий *Державний стандарт початкової загальної освіти*⁸ ґрунтувався на засадах компетентнісного підходу, що передбачав «чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти». Вперше у стандарті представлено основні терміни щодо компетентнісного підходу (компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, ключова компетенція, ключова компетентність, предметна компетенція, предметна компетентність, міжпредметна компетентність тощо). Державний стандарт містив Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантного та варіативного складників змісту початкової освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Для забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами, їх інтегрування в освітній процес закладів загальної середньої освіти у 2004 р. постановою Кабінету Міністрів України затверджено *Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку*⁹. У документі вперше визначено державні вимоги до змісту освіти такої категорії дітей та державні гарантії у набутті ними початкової освіти. Цей стандарт ґрунтувався на Державному стандарті початкової загальної освіти та містив такі складники: Базовий навчальний план, вимоги до створення типових навчальних планів, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку, напрями корекційно-розвиткової роботи.

З огляду на прийняття нового стандарту у 2013 р. постановою Кабінету Міністрів України затверджено новий *Державний стандарт початкової загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами*¹⁰. У його основу покладено інноваційний підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами: інклюзивне та інтегроване навчання; білінгвальне (двомовне) навчання дітей глухих та зі зниженим слухом; формування життєвої компетентності у процесі навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми

⁷ Державний стандарт початкової загальної освіти : лист МОН України № 1/9-695 від 06.12.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-695290-05#Text> (дата звернення: 13.10.2021).

⁸ Державний стандарт початкової загальної освіти : постанова КМУ № 462 від 20.04.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2021).

⁹ Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. *Початкова школа*. 2004. № 8. С. 2–4.

¹⁰ Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. *Дефектолог*. 2014. № 3. Вкладка. С. 1–5.

потребами тощо. Державний стандарт містив Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантного та варіативного складників змісту початкової освіти дітей з особливими освітніми потребами та державні вимоги до рівня їх загальноосвітньої підготовки.

Вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні знайшли відображення у *Державному стандарті базової і повної середньої освіти*¹¹, затвердженому Кабінетом Міністрів України в 2004 р. Основними складниками стандарту стали: Базовий навчальний план; загальна характеристика інваріантної і варіативної частин змісту базової та повної середньої освіти; державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що визначалися за сімома освітніми галузями (мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології).

Новий *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти*¹² затверджено постановою Кабінету Міністрів України у 2011 р. Як і стандарт для початкової школи, він ґрунтувався на засадах компетентнісного підходу, містив перелік відповідних понять. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти складався із загальної характеристики компонентів змісту освіти, Базового навчального плану, державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. У новому стандарті освітню галузь «Естетична культура» замінено на «Мистецтво».

Отже, стандартизація стала провідною тенденцією розвитку змісту загальної середньої освіти в незалежній Україні. Упровадження державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти в умовах варіативності освітньої системи дало змогу забезпечити єдиний освітній простір у державі; визначити обов'язковий і достатній рівень загальноосвітньої підготовки школярів, які навчалися у різних типах закладів освіти; відійти від предметоцентризму й представити зміст освіти цілісно.

*Т. Л. Гавриленко,
д-р пед. наук, професор*

¹¹ Державний стандарт базової і повної середньої освіти : постанова КМУ № 24 від 14.01.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2021)

¹² Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова КМУ № 1392 від 23.11.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2021).